

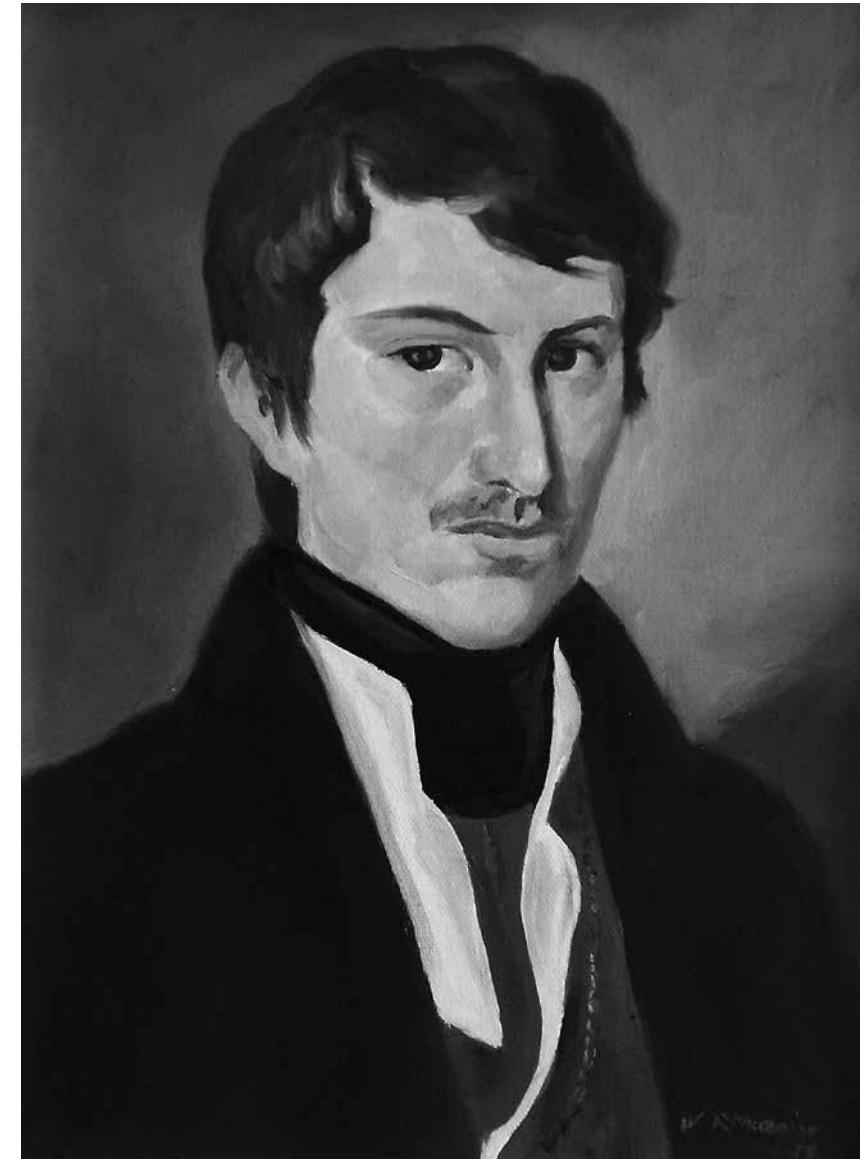
VOZDVIZSENSZKIJ Vagyim Olegovics

Nikolaus Lenau

 Zemplén nyughatatlan ifjú lelke

A világirodalomban Lenaut „az osztrákok Petőfijeként” és „a német Byronként” említik. Apja sziléziai nemesúr, anyja Pest megye főügyészének a leánya. Teljes nemesi nevén Nikolaus Franz Niembsch Edler von Strehlenaunak hívták. Csatádon született, egy torontál megyei német községben, Temesvár mellett. Úgy nőtt fel, hogy németül és magyarul egyformán tudott. Ifjúkorától kezdve német nyelven írta verseit, anyjával magyar nyelven levelezett. A gyermek és fiatal éveit Magyarországon töltötte. Apja halála után a családja Budára költözött, ahol 1811-ben özvegy édesanyja férjhez ment dr. Karl Vogel orvoshoz. 1815-ben Tokaj-Hegyalján telepedtek le, ahol Lenau nevelőapja seborvosi állást kapott. Házitanítója, Kövesdy József vezetése mellett folytatta iskolai tanulmányait, majd a sátoraljaújhelyi Piarista Gimnáziumban tett osztályvizsgát az 1816/17. tanévben, amely szükséges volt a későbbi érettséghez. Szabadságszerető magántanára elsőként ismerte fel Lenau nagy költői tehetségét. A fiú a tanulás után mindig erdőn-mezőn szeretett barangolni és kitűnően tudott madárhangokat utánozni. Imádott olvasni, legszívesebben rabló- és kísértethistóriákat. Hegedülni és gitározni tanult. Kiváló tanuló volt. Egy bizonyos Rudy nevű görögkeleti pópával gyakran és hosszasan beszélgetett vallási kérdésekről. Habár a jogutód Kossuth Lajos Gimnázium, Szakgimnázium és Szakközépiskola levéltárában őrzött iratokban nem található Nicolaus Franciscus Niembsch nevű növendékre¹ vonatkozó bejegyzés, a szakirodalom szerint magántanulója volt és ott végezte az első humanitás-osztályát. Olyan sikerrel tette le 1817-ben a nyilvános vizsgát, hogy tanárait, köztük Sümegh Mártont és Sebő Ágostont, csodálatba ejtette.² A további gimnáziumi tanulmányait a pesti piaristáknál fejezte be, 1818-ban. Diákévei magyar ifjak között zajlottak, például Tokajban, ahol egy fehér márványtábla szerény emléket őriz a Bethlen Gábor út 25. szám alatti ház falán. A gyönyörű Tokaj-hegyaljai borvidék a költő Lenau számos versét ihlette meg. Élményvilágának java része csodaszép zempléni tájakhoz és a Bodrog-Tisza menti nép jellegzetes alakjaihoz kapcsolódik, mint a visszatérő Miska, a lovon élő magyar paraszti nép karakteres figurája. Az itt eltöltött tizenegyedik és tizenötödik esztendeje kitörölhetetlen nyomokat hagyott a kis törekeny fiú további életén. Itt vésődtek nyughatatlan ifjú lelkébe a magyar föld, a magyar puszta, a magyar élet képei és a magyar népdalok ritmusa, amelyek később német nyelvű költészetének olyan különös hatást és olyan elragadó varázst kölcsönöztek. Itt, a Bodrog és Tisza partvidékén, egy merőben új világ tárult fel kék szeméi előtt. A kamasz Lenau nagy sajnálatára, a csodálatos tokaji idill nem tartott sokáig. A házitanítója és egyben az első igazi barátja eltávozva, a költő anyja Budára költözött három gyermekével, hogy ott folytassa a fia taníttatását. Ezalatt azonban a család anyagi viszonyai olyan rosszra fordultak, hogy már nem tudták őt tovább iskoláztatni. Ekkor a nagyszülők vállalták el

az unokájuk és a legifjabb húga további neveltetését, akik 1818 szeptemberében hozzájuk utaztak Stokerauba, amely Bécs mellett található. A Bécsi Egyetemre való felkészülés keretében a fiatal Lenau filozófiát tanult, majd megszakításokkal német jogot, később pedig orvostant hallgatott. Matematikával foglalkozott, idegen nyelveket tanult, angolt és franciát. Joseph von Blumenthal zenetanártól hegedűórákat vett.

Lenau életének legszebb korszaka az ifjúkorában Magyarországon eltöltött tizenhat év volt. Később gyakran vágyott vissza a távoli magyar földre, ahol maradandó benyomásokat

szerezett az oly festői fekvésű Zemplénben. Azok az évek lírai és lírai-epikai költeményeiben találtak visszhangra, amelyeknek a témája a magyar táj és az ott élő emberek sorsa volt: „A pusztai csárda”, „Huszárdalok”, „Bakonyi betyár”, „Miska a Tiszánál”, „Miska a Marosnál”, „A toborzás”, „A kísértet”, „Parasztok a Tiszaparton”, „A három cigány”. A Magyarország-élmény a költő más témájú verseire is nagy hatással volt. Egész élete során újból és újból hitet tett szülőföldje mellett, és élénk figyelemmel kísérte az ottani politikai cselekményeket. Az író és irodalomtörténész Szerb Antal így írt a költő magyarságáról: „Számunkra Lenau költészete főképp azért érdekes, mert furcsa módon kihallatszik belőle Lenau magyarországi gyermek-kora. A magyar föld nemcsak témáin hagyott nyomot, – e tekintetben inkább csak a magyar exotikum, a cigány, a csárda, a puszták szerepel, az is erősen romantikus stilizációban – hanem ennél is sokkal érdekesebb az a meghatározhatatlan valami Lenau versmelódiájában, hasonlataiban, látásának módjában, ami miatt néha úgy érezzük, mintha Vörösmartyt vagy Petőfit olvasnók német fordításban. Valami titokzatos magyar hang, annál erősebben érzékelhető, mert egészen idegen környezetből tör ki.”³

Lenau kapcsolatai Magyarországgal anyja halála után 1829-ben időnként meglazultak vagy elhomályosultak ugyan, de megszűnni rövid időre sem szüntek meg. A szeretett édesanya – a költő számára mély fájdalmat jelentő – halála után, a barátaival az osztrák hegyekbe tett kirándulások adták vissza életkedvét és hatásukra írta meg „A Vándorlás a hegyekben” költeményét. Utólag Lenau így fogalmazott: „A két fő természeti élmény, melyek formáltak engem: az Atlanti-óceán és az osztrák Alpok; én mégis az utóbbi neveltjének nevezném magam.” (Levélrészlet. 1832. október 16.)⁴

Lenau szimbolikus példaképe volt annak, hogyan lehetett nyelvi és országhatárokat lebontani. Ifjúságának hazája Magyarország volt, felnőtt életének központja Ausztria, költői alkotótáborra Németország, ígéret földje Amerika. Egymástól messzire eső világújakon élt és alkotott, hidakat állított magyarok és lengyelek, osztrákok és németek, európaiak és amerikaiak között. A „Lengyel dalainak” pátosza meggyőzőbb, mint az az általános „lengyel-láz”, amely Európa-szerte annyi költőnek, titkos forradalmárnak és esküvőnek oldta meg a nyelvét, akik a cári zsarnokság ellen tiltakozva a saját, európai zsarnokaikra gondoltak. Ezt írta 1832. február 7-én levelében a távoli útjairól Mathias Leopold Schleifer, osztrák barátjának: „Külföldi utazások – véleményem szerint – minden költő számára fontosak: így ismeri meg az ember önmagát legjobban, de egy osztrák számára ez sürgető szükséglet.” Ausztria és Bécs azonban továbbra is meghatározó tényezői maradtak egzisztenciájának, később pedig állandóan úton volt Stuttgartba. Ötvennégyezer kilométert tett nagyrészt postakocsival, alkalmanként vasúton. Azok a kiruccanások nem másnak, mint belső nyugtalanságának jelei voltak, amelyekről ő maga így vélekedett Karl Johann Braun von Braunthal íróhoz írott 1831. március 11-ei levelében: „Ich bin ein unstäter Mensch auf Erden.” Nyugtalan vándorélete volt, akárcsak a híres angol George Gordonnak, Lord Byronnak. 1832-ben hajóval útra kelt Amerikába, ahonnan csalódással telve egy év múlva visszatért. Ezután már csak az irodalommal foglalkozott. Ezt 1833. július 15-én Alexander von Württembergerhez címzett levelében így öntötte szavakba: „Kedves Barátom! Hosszas bolyongás után megint itt vagyok... Visszajöttem az idegen világrészből, egy szép illúzióval ugyan szegényebb lettem, de beletörődtem sorsomba.”

Lenau egész életében sokat szenvedett kora nyomorúságos társadalmi viszonyai miatt. Amíg csak tehetette, küzdött a Habsburg-birodalom zsarnoksága és kortársai nyárspolgári megalkuvása ellen. Éppen az állandóan ránehezedő nyomás, a körülmények elviselhetetlensége űzte a költőt előbb magányba, majd búskomorságba, végül örületbe. 1836-ban rendőrségi eljárás indult ellene azon a címen, hogy a cenzúra megkerülésével külföldön adta ki a műveit. A per hét évig tartott. A szerző nem tagadta, hogy politikai tendenciájú verseket írt, hogy

korához fordult, korát szerette volna felrzni közömbösségéből, társadalmi öntudatra ébreszteni velük. Költészetében keveredtek a forradalmi és dekadens vagy romantikusan egzotikus elemek. Legforradalmibb epikus művei „Savonarola”, „Hűsz” és „Az Albígensék” voltak. Ezekben az emberi haladásért vívott harcoknak egy-egy eseményét énekelte meg lenyűgöző erővel. A búskomorság egyre inkább elhatalmasodott rajta, és 1844-ben súlyos elmebaj tüneteivel szállították kórházba. Hat évvel később a felsődöblingi elmegyógyintézetben halt meg hosszú szenvedés után.

Lenau verseinek műfordításai nagyon korán kezdtek megjelenni, és elsősorban nem német nyelvterületen terjedtek el. Egy 1839. november 1-jén kelt levelében a költő említést tett válogatott műveinek Londonban publikált fordításairól és a róla szóló cikkről a *Foreign Monthly Review* című folyóiratban, ahol ezt írták: „Az figyelemre méltó Lenauban, hogy szemben a többi német költővel nem vezethető vissza semmilyen iskolához vagy olvasási folyamathoz. Saját élményeivel díszíti dalának az üzenetét, amely nincs beárnyalva romanticizmussal, klasszicizmussal vagy orientalizmussal: tudjuk, hogy mit gondolt és érzett; de hogy mit olvasott, vagy milyen osztályú irodalmárokkal asszociálja magát, a művei nem adnak nekünk semmilyen eszközt kiderítéséhez. Ott áll bátor és független, mint egy ön-alkotás!”⁵ Angliában és Amerikában Lenau legismertebb fordítói Stanley Appelbaum, Alfred Baskerville, Charles Leland, Edward Stanhope Pearson, Charles Wharton Stork és Henry D. Wireman voltak. Magyarországon Áprily Lajos, Babits Mihály, Csorba Győző, Feleki Sándor, Fodor Gábor, Garai Gábor, Gáspár Endre, Gulyás Pál, Hajnal Gábor, Jankovics Ferenc, Jékely Zoltán, Kardos László, Kerényi Frigyes, Kosztolányi Dezső, Lator László, Reviczky Gyula, Rónay György, Szabó Lőrinc, Tamás Menyhért, Tandori Dezső, Tóth Árpád, Trencsényi-Waldapfel Imre, Urbán Eszter, Vajda János, Vas István, Vidor Miklós, Viola József fordították.⁶ Szintén említésre méltóak nagyszerű orosz fordítói, például Tyutsev, Fet, Mihajlov, Plescsjev, Balmont, Lunacsarszkij, Berman, Koltonovszkij, Levik. Az első orosz nyelvű Lenau költészeti gyűjtemény Szentpétervárott 1862-ben látott napvilágot, Csizsov fordításából szerkesztve. A költő valóban nagy hatást gyakorolt az orosz irodalom romantikus iskolájára, amelynek Zsukovszkij volt a legelőkelőbb képviselője. Puskin, tanítványa és barátja „Цыганы” (*Cigányok*) című költeményében, amelyben kiábrándultság témájával társítja a menekülő Aleko nevű alakját, világosan visszhangoznak Lenau „Die drei zigeuner” (*A három cigány*) című versének stófái. A hőse a fojtó civilizációból a természeti népek között véli megtalálni önazonosságát és a romák közé megy, hogy kívül keresse meg lelkének nyugalma, s nem belül. A *Doktor Zsivágó* szerzője, a Nobel-díjas Borisz Paszternak hasonlóan érdeklődött Lenau iránt és ezt írta szüleinek vele kapcsolatban 1939. június 12-én: „Egy időben vonzott Lenau és hatott is rám, és ebben a magyarban (Petőfiben) van valami, ami emlékeztet Lenaura, Liszt Ferencre és másokra – ugyanaz a talaj, közös eredet és így tovább...”⁷ Korábban, 1933-ban költő-barátnője, Cvetajeva így üzent neki a messzi Párizsból „az általa szeretett Lenau csendes szavaival”, „Bitte” (*Kérés*) című verséből idézve: „Te sötét szem, nézz szemembe, hatalmad teljével élj.”⁸

Lenau – másokkal egyetemben – egész életén át szerelmes volt az álomszép zempléni táj lírai hangulatába, valamint a tiszta szívű és nagylelkű szőlőművelő népébe. Az emléktábláját Tokajban avatták a város központjában, a mellszobrát pedig Sátoraljaújhelyben, amely a gimnázium épülete előtt áll, sajnos évek óta vandálok által megcsonkítva. Lenau egykori iskolájának mai jogutóda mindent megtesz a költő emlékének ébren tartásáért. Az itt közölt reprodukciót, a fiatal Lenau portréját Volodimir Romaniv nyugat-ukrajnai festő ajándékképpen festette meg a költő 230 éves alma matere számára, e cikk szerzőjének kérésére.

Jegyzetek

1 Niembsch Miklós Ferenc neve latinul.

2 Pukánszky Béla: Lenau és a magyar föld. Franklin Társulat, Budapest, 1934. 8–9. o.

3 Szerb Antal: A világirodalom története. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1989. 599. o.

4 A levélrészletek forrása a továbbiakban is: Nikolaus Lenau: Nyughatatlan lélek vagyok. Goethe Intézet, Budapest, 1995. 41–43. o.

5 „It is remarkable in Lenau that he is not, like most of the German poets, to be traced to any particular school, or course of reading. His own experiences furnish the matter for his song, which is not tinged either with romanticism, classicism, or orientalism: we know what he has thought and felt; but what he has read, or with what class of literati he has associated, his works give us no means of ascertaining. There he stands bold and independent, as a self-creation!” = The Foreign Monthly Review, and Continental Literary Journal. London: D. Nutt, Fleet Street; Dulau and Co., Soho Square; Asher. Berlin; and Gayet and Lebrun, Paris. MDCCCXXXIX. Lenau's Poems. 529. o. (Vozdvizsenszkij Vagyim Olegovics fordítása)

6 Magyarul megjelent kötetek: Lenau minden lírai költeménye. Szegedi Vakok Intézete, Szeged, 1930; Lenau válogatott versei. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1954; Nikolaus Lenau versei. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1979; Nikolaus Lenau: Élet és álmom. Válogatott költemények. Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Múzeumi Igazgatóság, Miskolc, 2003.

7 „Я когда-то увлекался Ленау и был под его влиянием, а у этого венгерца (Петефи) есть что-то напоминающее Ленау, Ференца Листа и других, общность почвы, единая основа и прочее...” In: Пастернак Е.Б. Борис Пастернак. Биография. <http://pasternak.niv.ru/pasternak/bio/pasternak-e-b/biografiya-7-3.htm>. (Vozdvizsenszkij Vagyim Olegovics fordítása)

8 „Weil auf mir, du dunkles Auge, // Übe deine ganze Macht (Темный взор на мне покойся, // Покори меня всеро)” (Vozdvizsenszkij Vagyim Olegovics fordítása)

SOLTÉSZ Ferenc Gábor – SOLTÉSZ Márton

Beck Ö. Fülöp díjérméi az 1896-os Országos Ezredéves Kiállításra

Az Ezredéves Országos Kiállítás

A honfoglalás megünneplésének kérdése már az 1880-as évektől foglalkoztatta a közvéleményt. Legelőször a honfoglalás időpontját kellett tisztázni. A Magyar Tudományos Akadémia pontos évet nem, csupán időtartományt – 888 és 900 között – jelölt meg a feltett kérdésre válaszul. Végül Lakits Ferenc csillagász 1890-ben közölt számításai¹ lendítették előre az év meghatározását: egy bizánci krónikákban feljegyzett napfogyatkozás időpontjának pontosításából és a bolgár háború eseményeiből adódott az 1895-ös évszám. Az első hivatalos állásfoglalást az 1892. évi II. tc. rögzítette, amely szerint 1895-ben Budapesten országos kiállítást tartanak, s ennek megrendezésével a kereskedelmi minisztert bízzák meg. 1892 decemberében megalakult az Ezredéves Kiállítás Országos Bizottsága. A korábbi törvényt kiegészítette és módosította az 1893. évi III. tc., amelynek 3. §-a szerint a kiállítást 1896-ra halasztották.² A kimondatlan ok az volt, hogy az országban tervezett reprezentatív beruházások (két dunai híd, a Vaskapu szabályozása, a Szépművészeti Múzeum, a Műcsarnok, az Igazságügyi Palota, a millenáris emlékművek, valamint a földalatti vasút fölépítése-kialakítása) biztosan elkészüljenek. Az akkor átadott épületek a mai napig meghatározzák a főváros látképét. 1893-ban a szervezőbizottság megszabta a kiállítás kereteit; a tervezetet Lukács Béla kereskedelmi miniszter jegyezte *Az 1896-iki ezredéves országos kiállítás általános programja* címmel – amelyet a lapok is közöltek.³

A főváros a kiállítás céljaira átengedte a Városligetnek a Stefánia út jobb és bal oldalán fekvő részét. Az 1893-ban kiírt elhelyezési terv pályázatára 34 pályamű érkezett be. A négy legjobb tervet – Korb Flóris és Giergl Kálmán; Schickedanz Albert; Gerster Kálmán és Mirkovszky Géza; Neuschloss Károly és fia cég – kiválasztva, majd ezek fölvetéseit-tanulmányait egybevetve, egyesítve valósult meg a kiállítás. Az építési bizottság döntése nyomán az épületek ideiglenes jelleggel, bármilyen anyagból készülhettek. Egyetlen szigorú követelmény volt, a tűzbiztonság. A kiállítási terület 520.000 m²-t, míg a beépített terület közel 124.000 m²-t tett ki.

A szervezők Magyarország szellemi és tárgyi értékeit két fő csoportban kívánták a közönség elé tárni. Az első a Történelmi Kiállítás, a második a Jelenkori Kiállítás nevet viselte. Utóbbi hús csoportra tagolódtott a képzőművészettől a néprajzig. A kiállítás tisztán nemzeti jellegű volt, mivel a szervezők rögzítették az alapelvet: a kiállításon csak azt állíthatták ki, amit a magyar korona területén termeltek vagy készítettek.⁴ Az volt a cél, hogy ne csak a fejlődés, de a hiányosságok is látszódnak – ezek megszüntetésére buzdítva egyszersmind. A kiállításra érkezett közel 900 kiállító mintegy 20.000 tárgyi tételét 1895 novembere és 1896 májusa között szállították be.